

Füzi Péter

A nulladik kötet Tandori Dezső: *Egyetlen*

Tandori Dezső *Egyetlen* című kötete¹ eddig az életműnek a legtitokzatosabb részlete volt, hiszen a költő számos megszólalásából lehetett tudni a létezéséről, valamint arról is, hogy eredetileg ezt a címet szánta a későbbiekben *Töredék Hamletnek* címmel megjelent versválogatásnak, ám a kiadói döntés miatt végül is át kellett alakítani, valamint a kötet címét is meg kellett változtatnia. Végül Pándi Balásznak Márffy Albin, Tandori Párizsban élő barátja adta oda a saját kézírásos példányát, ennek a faksimile kiadásából ismerhette meg a nagyközönség a Tandori-legendák egyik központi elemét. A megjelenése irodalmi szenzáció volt, amely így túlmutatott a kötet irodalmi értékén: már maga a faksimile kiadás is inkább a tárgyjellegét hangsúlyozza a most megjelent kötetnek. A megjelenésről az első hírt a Telex, az egyik legnagyobb magyarországi hírportál közölte, amelynek retorikája is a költői mítoszteremtést szolgálja: egy hírportáltól ugyan nehezen elvárható, hogy érdemben foglalkozzon a korai Tandori-versek poétikájának alakulástörténetével, noha a kötetet közreadó Pándi Balázs külön kiemeli, „ő azért dolgozik, »hogy Tandoriról lekerüljenek a rávulkanizálódott káros közhelyek, és amik mint a kissé flúgos sapkás bácsit mutatják be, aki madarakkal élt a Lánchíd tövénél.«”²

A most megjelent füzetecske minden elemében megfelel annak, hogy kultikus tárgy legyen a tapasztalt Tandori-olvasók körében: az író letisztult kézírását tartalmazó faksimile kiadás egy az egyben igyekszik újraalkotni az eredetijét, az egyetlen minimális változtatás a végén a kötet történetét összefoglaló kétoldalas jegyzet, még a dedikációt, valamint az aprólékosan elkészített, betűrendes tartalommutatót is közlik. Ugyanakkor éppen az, hogy létezik „Tandori-olvasó” szakkifejezés,³ gátolhatja meg az *Egyetlen* tényleges szenzációvoltát.

1 TANDORI Dezső, *Egyetlen*, Okapi Press, Budapest, 2025.

2 SARKADI Zsolt, *Halála után hat évvel megjelenik Tandori Dezső valóban első verseskötete*, <https://telex.hu/komplex/2025/05/30/tandori-dezso-egyetlen-verseskotet-irodalom-toredek-hamletnek> (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).

3 A kifejezés bevezetésére Széles Klára tesz kísérletet: SZÉLES Klára, *Van-e tandorológia?*, *Tiszatáj*, 2000/3., 78–82, különösen 79. Ugyanakkor az, hogy a Tandori-olvasás

Az 1965 júliusára datált füzet egy olyan állapotát rögzíti Tandori pályakezdésének, melyet eddig valóban nem ismertünk. Bár 1959-től számítva, amikor az *Újra a réten* megjelenik a Kortárs januári számában,⁴ Tandori egyre növekvő számban közli a verseit – 1968-ig a *Töredék*nek majdnem a harmada lát napvilágot különböző folyóiratokban és antológiákban –, azt tapasztaljuk, hogy ezek kompozíciója, a versek sorrendje egyre közelít a *Töredék*ben rögzített állapothoz. Példának okáért az *Első ének*ben közölt versek – Tandori itt jelentette meg a legnagyobb számú versét a *Töredék* előtt – kompozíciója nagyrészt már a későbbi kötetben ismert sorrendet követi, csupán két helyen látható módosulás. A *Prelúdium*, *A séták* és a *Töredék Hamletnek* versbokra az antológiában a *Töredék*, *Prelúdium*, *A séták* egymásutánjában jelenik meg, illetve helyet cserél egymással a *Macabre a mesterékért* és a *Már tudva rólad...* című darab is.⁵

A *Töredék* darabjait mai szemmel, az *Egyetlen* ismeretében átnézve feltűnő, hogy mennyi 1965 után keletkezett vers került be a későbbi kötetbe: a 64 vers közül 16 keletkezett azután, hogy Tandori lezártnak tekintette az *Egyetlen* kéziratát. A *Töredék* tehát, bár nem egyenlő az *Egyetlennel*, de abból nőtt ki, a tervezett első kötet helyét az életműben a ténylegesen megjelent foglalta el, Tandori maga is egyként tekintett a két kötetre: „Tulajdonképpen az *Egyetlen* című kötet jelent meg 1968-ban a hangzatosabb *Töredék Hamletnek* címen.”⁶ Az egészen biztosan kijelenthető, hogy a *Töredék* anyaga csak 1968-ban végsőlegesen készült, hiszen a *Koan III.* ekkorra van datálva.

E nélkül a vers nélkül nehéz elképzelni Tandori pályakezdését, annak ellenére is, hogy már több szinten is előkészíti a második kötetének meghatározó darabjait, a Bányai János által csak zen-es jelverseknek nevezett darabokat.⁷ A *Koan III.* mintha Tandori életművének egy központi kérdését summázná, amelyet mindig más és más módon igyekszik feltenni,⁸ miközben a későbbi költészetére jellemző

íranti elkötelezettség nem csupán esztétikai okokból alakul ki, már Farkas Zsolt hírhedt tanulmányában megjelenik: FARKAS Zsolt, *Az író ír. Az olvasó stb. A neo-avantgárd és a minden leírás néhány problémája Tandori műveiben*, Nappali Ház 1994/2., 93.

4 TANDORI Dezső, *Újra a réten*, Kortárs 1959/1., 72.

5 *Első ének. Fiatal költők versei*, szerk. MEZEI András, Kosmosz, Budapest, 1969.

6 TANDORI Dezső, *Utószó = Uő., Töredék Hamletnek*, Fekete Sas, Budapest, 1999, 123.

7 BÁNYAI János, *Tandori Dezső (zen-es) jelversei*, Híd 1971/6., 717–724.

8 ANGALOSI Gergely, *Egy egzisztencialista (?) akciórégény (?)* (Tandori Dezső: *Vér és virág hab*), *Alföld* 2004/5., 74.

formaelveket is kidolgozza és/vagy megjeleníti.⁹ Emellett mindenképpen meg kell említeni, hogy a későbbi Tandori-recepció számára rendkívül fontos metaforák, úgymint a „csend”, „hiány”, „hallgatás”, innen erednek.¹⁰ Ugyan a *Koan III.* minden bizonnyal helyet talált volna magának a *Változatok homokórára* ciklus költeményei között, ám a Tandori-életműben betöltött szerepe kevésbé lenne jelentős, ha az egyébként is paradoxonokra és elhallgatásra épülő ciklus többi darabja között tipikus koanalakzata elsikkad, míg a *Töredék*ben, a másik három koannak is köszönhetően, jobban hangsúlyozódik.

Az *Egyetlen* kapcsán így az egyik legfontosabb kérdés, hogy mennyiben formálja át a Tandoriról kialakított elképzeléseinket. A *Töredékről* Tandori büszkén hirdette, hogy „a mindenkori filozófiai-gondolati költészet egyik legjobb teljesítménye”,¹¹ és megjelenése ma is paradigmaváltó eseménynek tűnik fel a magyar költészet történetében, a korabeli recepció pedig párját ritkító módon foglalkozott vele, mind a megjelent kritikák számát, mind azok elragadtatott hangnemt tekintve. Az *Egyetlen* speciális helyzetét az adja, hogy nem lehet olyan értelemben iránymutató, mint ahogy annak idején a *Töredék* vagy az *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973), melyek egyszerre képviselték és újították meg az akkori kortárs magyar lírát. Ugyanakkor ezzel együtt még lehet klasszikus, a benne közölt új versek, valamint a kötet egésze túlmutathat azon, hogy csak egy irodalomtörténeti érdekesség legyen, amely a gyors szenzáción túl a „Tandori-olvasónkon” és a kötetre mint tárgyra tekintők körén kívül is hosszú távú érdeklődésre tarthat számot.

Nem példa nélküli sem a magyar, sem a világirodalomban, hogy egy ünnepelet alkotó életműve a halála után gyarapszik új művekkel. A már-már bon mot-ként emlegetett Márai-idézet, amelyet Kosztolányi halála után kiadott köteteivel kapcsolatban ír le, így hangzik: „még nagy műveket várhatunk tőle!”,¹² ám ahogy Kosztolányi *Ábécé* vagy *Lenni vagy nem lenni* című kötetei sem érintették lényegileg Kosztolányi-recepcióját, úgy például Hamvas Béla *Karnevál* című műve sem lett a Hamvas-kánon központi alkotása. Azokban az esetekben,

9 DOBOSS Gyula, *A Tandori-művek formáló elveiről. (A Koan III. elve és a zuhanás-motívum a korai és a legújabb írásokban)*, Alföld 2004/5., 51–53.

10 MENYHÉRT Anna, *A kortárs olvasás és az újraolvasás alakzatai a Tandori-recepcióban*, Irodalomtörténet 1997/4., 551.

11 TANDORI, *Töredék Hamletnek*, 124.

12 MÁRAI Sándor, *Kosztolányi = Uő., Ihlet és nemzedék*, Akadémiai–Helikon, Budapest, 1992, 93.

ahol a posztumusz irodalmi alkotás komoly változást eredményezett az alkotójuk megítélésében, azt tapasztaljuk, hogy maga az alkotó életében nem volt különösképpen ünnepezt vagy elismert: Franz Kafkának csak két novellagyűjteménye jelent meg életében, és széles körben csak halála után kezdték olvasni.

Tandori első kötete fentebb említett, rendkívül pozitív fogadtatásának az egyik forrása épp az volt, hogy Tandori még a kor viszonyaihoz képest is későn jelentkezett kötettel, hiszen az *Újra a réten* és a *Töredék* megjelenése között kilenc év telt el. Ez idő alatt Tandori mint csak folyóiratokban publikáló szerző az induló költőgeneráció meghatározó tagja lett, nem véletlen, hogy Vas István a *Töredék* megjelenését így ünnepli: „A beavatottak berkeiben, mondhatni Londontól Belgrádig bizonyos várakozás előzte meg Tandori első verskötetét.”¹³ Ehhez a méltató hanghoz kapcsolódik Kenyeres Zoltán is a következő megjegyzéssel: „És vannak, akiket megelőz a hírük, akiket bemutatni sem szükséges. Ilyen költő Tandori Dezső is. Még csak most jelent meg az első kötete, de már régen helye és rangja van élő líránkban. Folyóiratokban közzétett költeményeire felfigyeltek a versértők, és már megnyert egy rangos nemzetközi pályázatot.”¹⁴

Fontos kiemelni, hogy ezen vélemények és így Tandori verseinek ismertsége sem csak az irodalmárok között terjedő szóbeszéd volt, amely az első kötet megjelenését követően szüremkedett be a recepciókba, a pályakezdő Tandoriról még a *Töredék* megjelenése előtt írt Bori Imre *A legújabb magyar líráról* című tanulmányorozatában, amely a vajdasági Hídban jelent meg. Itt is kiemelésre kerül, hogy azt a költészetet, melyről Bori a későbbiekben igen elismerően beszél, „egészen fiatalon, s annyira, hogy még kötete sem jelent meg” alkotta meg Tandori. Bemutatásában ugyanakkor olyan versekre támaszkodik, melyek vagy a Hídban láttak napvilágot, vagy pedig kézirat uton jutottak el hozzá, miközben meg kell jegyezni, hogy az általa ismertetett versek mind az *Egyetlen* most megjelent változatának, mind pedig a *Töredék*nek szerves részei.

Habár amennyiben hihetünk Pándi interjúkban elhangzott kijelentéseinek, hogy Tandori a kézírásos füzetbe azokat a verseket és abban a sorrendben másolta át, ahogy azt elküldte a Magvetőnek,

13 Vas István, *Költők közt*, Népszabadság 1969. március 15., 9.

14 KENYERES Zoltán, *Egy vers-mérnök, Tandori Dezső: Töredék Hamletnek, Új Írás* 1969/3., 124. A nemzetközi pályázat minden bizonnyal a recepcióban azóta is anekdotaszerűen visszatérő Pen Club fődíja.

a kiadástörténet alakulásának fényében csak az a kijelentés tűnik tarthatónak, hogy a kézirásos füzet, amely inkább baráti ajándék, semmint hivatalos kiadás, a végső kötet kialakulásának csak egyetlen állapotáról tanúskodik. A most megjelent kötet a következő verseket tartalmazza, amelyek később kerültek be a *Töredékbe*: *Már nemsokára betakarhatod, Kéz a kövön, A tékozló, Ily élességből, A fejelők, Csak ők, Egymás, Nincsen hová légy, Egy szerelem után, Egyre kevesebbet, Annak, ami fogy..., Alig van még..., Rések, miket a nyár..., Hogy fuldokolnak a zajok, Állsz előttem, Égetik a füvet, Recitatív és kórus, Kő-térdeplő, Az angyali üdvözlét, Ezt hordod ét, Ti szakadékbán*. Ezek éppen azok a költemények, amelyeket a mai olvasó a legkevésbé érez „tandorinak”, kevésbé vagy egyáltalán nincs bennük jelen az a neoavantgárd csavar, amely mind a két első kötetének védjegye lesz, és amely révén az „antiköltészetből” „lírává”¹⁵ váltak a művei a későbbiekben, és Tandorit ezek miatt tartjuk még ma is paradigmaváltó költőnek. A paradigmaváltás egyúttal azt is jelenti, hogy Tandori költészete lényegében és kikerülhetetlenül más volt, mint az eddigiek, olyan újításokat vezetett be, nemegyszer a nemzetközi neoavantgárd esz-köztárból kölcsönözve, amelyek alapjaiban megváltoztatták a magyar nyelvű költészetet.¹⁶ Ugyanakkor ez az újítás hiányzik a csak az *Egyetlenben* szereplő versekből, még sokkal inkább Pilinszky nyomait viselik magukon, még ha nála profánabban és szikárabban is szólnak ezek.¹⁷

Példának okáért a *Kéz a kövön* vers nyitómondata:

Rést lel a kőben egy-egy mozdulatot,
Ahol napokig elrejtőzhet;
mintha a meleg kőkörláton
gyíkok menekülnének előlem.¹⁸

15 MENYHÉRT, *I. m.*, 547.

16 Ennek a paradigmaváltásnak a már-már tankönyvi definíciója: „a hagyományos énbeszéd helyett [...] a személytelen nyelvhasználatra és/vagy a vallomássóság újragondolására törekedtek, [...] költészetére jellemző a nyelvi megelőzöttségre és a szövegközönségre való reflektálás, a depoetizált, alulretorizált nyelvhasználat és a töredékesség.” BALAJTHY Ágnes, *A lírafordulatról általában* = BALAJTHY Ágnes, BÓDI Katalin, SZIRÁK Péter, *A kortárs magyar irodalom*, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2021, 22.

17 JÁNOSA Eszter, *Az Egyetlen sokszorosítása – A Töredék Hamletnek 1965-ös változatáról*, *Életünk* 2025/3., 30.

18 TANDORI, *Kéz a kövön* = TANDORI, *Egyetlen*, 6.

A teljesen kifejtett, aprólékosan körbejárt versmondattól még a Tandori előtti költészeti korszakot idézi fel, amely még hisz abban, hogy egy-egy szó és annak jelentése szilárdan megragadható, még nem elkopott.¹⁹ Nem jelenik meg a *Talált tárgyra* jellemző lecsupaszítása, pusztán grafikai jelekre történő degradálása a betűknek, sem pedig a megszólalás lehetőségének a keresése, amely az előbb említett kötet címadó versében tematizálódik:

„Hogy egyáltalán
szólhassunk
hosszúra nyúlt W.-i tartózkodásáról...”,

amely a későbbiekben így folytatódik:

„hogya
hosszúra nyúlt tartózkodásáról legalább
valamelyest is tárgyszerűen szólhassunk”.²⁰

Még nem azért támaszkodik a mondatokra, hogy azok révén megfelelően körbe tudja járni a tárgyát, sem pedig a saját nyelv kialakításának a gondolata nem foglalkoztatja, a mondatokra azért támaszkodik ezekben a költeményekben, hogy bennük egy-egy szó jelentését szilárdan át tudja adni. A fentebbi példában ez a „kő” kifejezése, kifejezhetősége, amely ugyanakkor már magában hordozza a későbbi kötetekre is jellemző folyamatos behelyettesíthetőség nyomait. A költemény zárógondolata („a téged rejtő kövek / mozdulatlanságukkal megaláznak”) egyértelművé teszi, hogy a kő csak a Másik megszólíthatóságának és megnevezhetőségének akadálya, amely fizikailag is határt képez a két szubjektum között.

Az *Egyetlen* egészét tekintve érdekes, hogy a kötetben – és így a később a *Töredékből* kihagyott versek esetében is – nagyobb számmal vannak jelen a szerelmes versek, vagyis azok a költemények, melyek egy Másik megszólíthatóságával, valamint a hozzá kapcsolódó gondolatok kifejezhetőségével foglalkoznak, mint a későbbi „hivatalos” versválogatásban. Mintha a tipikus első kötetek gyerekbetegsége lenne, hogy ezek a fajta versek elkerülhetetlenül a privátból átszi-

19 Vö. MARGÓCSY István, „névszón ige”, *Jelenkor* 1995/1., 19–20.

20 TANDORI Dezső, *Egy talált tárgy megtisztítása* = TANDORI, *Egy talált tárgy megtisztítása*, Magvető, Budapest, 1973, 121.

várognak a publikusba, megerősítve ezzel a költészet egészét övező romantikus mítoszokat. Jellegzetes, és a *Töredék* későbbi tudatos szerkesztettségére utal, hogy az *Egymás*, amelyet szintén ide lehet sorolni, viszont már a későbbi koanokat idézi nyelvhasználatában, szintén kimaradt, mintha Tandorinak vállalt célja lett volna, hogy ezt a „gyermekbetegséget” a bemutatkozó kötetében minimálisra csökkentse. Ezzel ugyanakkor méltán érdemelte ki az olyan méltatásokat, melyet például Kabdebó Lóránt is megfogalmaz: „a *Föld, erdő, isten!* óta nem jelent meg olyan alaposan szerkesztett első kötet, mint a *Töredék*”.²¹ Ez csak egy példa azok közül, ahogy a Tandorira jellemző neoavangárd vonások bár jelen vannak az *Egyetlenben*, de kevésbé markánsan, mint a későbbi *Töredékben*.²²

A Magvető a kötetnek ezt a változatát azért nem jelentette meg, mert ekkor még nem érezték késznek, annak ellenére, hogy biztatják, hogy a következő kötetét is küldje el hozzájuk: „Versei között több a hatástalan, mesterkéltnél, kezdetleges darab, mint a kész mű. Másrészt úgy érezzük, hogy szemléletéből adódóan nincs teljes kapcsolatban a valósággal.”²³ Az 1965-ös datálású *Egyetlen* minden bizonnyal még a kor kiadói tempójának ismeretében is megjelent volna már 1967-re, ha elfogadják közlésre, tehát Bori fentebb is említett ismertetésének idejére, és a Híd-beli, laudációnak is beillő tanulmány értékéből csak a fentebb is idézett félmondatot vonta volna le. Mindemellett a fentebb idézet kritikáknál mind a költő *imidsz*, mind pedig a méltatás szerves része az, hogy Tandori tudott várni az első kötetével, volt annyi türelme, hogy egy kiérlelt, erőteljesen szerkesztett, nemcsak a versek szövegeiben, hanem a kötet makrokompozíciójában is következetes kötettel lépjen a hivatalos irodalom színpadára.

Ugyan az *Első énekb*eli, valamint még az azt megelőző *Szerelmes aranykalendáriumban* történő megjelenések, azaz Tandori egyetlen, *Töredék*et megelőző kötetbeli szereplései, valamint a folyóiratos megjelenések is arról árulkodnak, hogy ez a kompozíció már viszonylag hamar összeállt, csak elvétve fedezni fel változásokat a *Töredék* „vég-

21 KABDEBÓ Lóránt, *Tandori Dezső: Töredék Hamletnek*, Jelenkor 1969/11., 1043.

22 VÖ. JÁNOSA, *I. m.*, 30.

23 Kardos György ítélete némileg ironikus módon Tandori felolvasásában maradt fel dr. Végh László magánarchívumában: *Tandori Dezső a Magvető kiadó elutasító levelét olvassa 1964-ben*, <https://www.youtube.com/watch?v=6X3oMIEY4T0> (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).

leges” sorrendjéhez képest, ugyanakkor ez nem mondható el az *Egyetlen* most megismert sorrendjéről. Ugyan az első vers az *Hommage*, amely Bojtár Endre véleménye szerint Tandorinak egy olyan korszakát zárja le, amelynek ez a vers az egyetlen kötetben megmaradt nyoma,²⁴ ugyanakkor ez az állítás a fentebbiek fényében csak a *Töredék*ben talált változatra igaz. Hangoltságában és költői megoldásaiban sok közös vonás fedezhető fel az *Egyetlen* számos más versével összevetve, viszont ez némiképp mintha gyengítené a kötetkezdő szerepét is. Nem egy erőteljes nyitást kínál, hanem csak felvezet olyan megoldásokat, amelyek a későbbiekben is visszaköszönnek – sokszor kevésbé sikerülten, mint például az *Égetik a fűvet* című költeményben, amely szintén felidézi az elmúlás néhány klasszikus képét:

„Csőrükbe vesznek majd a lángok
és lobogtatnak messzebb, messzebb”.²⁵

Ám pont a dehumanizálás, az embertől való eltávolodás következtében a mulandóság megjelenítése itt nem rendelkezik ugyanazzal az erővel.

Az *Egyetlen* érdekes irodalomtörténeti adalék, ugyanakkor a kötet önmagában nem hordoz olyan poétikai újdonságot, amely megcáfolná Kardos akkoriban kegyetlennek ható ítéletét: ez még az éretlen Tandori, akinek jót tett, hogy kötettel történő bemutatkozását így három évvel elhalasztották. Ugyanakkor az *Egyetlen* a költői mítoszalkotás egy jellegzetes példája, több szinten is. Tandori ennek a kötetnek a gyakori emlegetésével hosszú éveken keresztül a rajongói és kutatói számára egy olyan rejtélyt biztosított, amelyet maga nem szándékozott feloldani. Másrészt a kötet önmagában egy irodalmi értékkel bíró, ám mégis inkább díszként funkcionáló szöveggyűjteményként állja csak meg a helyét.

Hiszen ami jól működik ebben a kötetben, az már a kánon része, nemcsak a *Töredékből*, hanem számos antológiából, válogatott kötetből ismert, viszont az eddig ismeretlen költemények azt példázák, hogy Tandori saját magát is merte szerkeszteni, hozzá mert nyúlni a műveihez, még ha némi kiadói unszolásra is. Bár a fentebbi

24 BOJTÁR Endre, *Értékelés és értelmezés. Tandori Dezső: Hommage (1969) = Uő., Egy kelet-européer az irodalomelméletben, Szépirodalmi, Budapest, 1983, 102.*

25 TANDORI, *Égetik a fűvet* = TANDORI, *Egyetlen*, 51.

Kardos-idézettel összevetve látszik, hogy a *Töredék* egyértelműen nem abba az irányba változott, ahogy azt a Magvető vezetője elképzelte, ugyanakkor a változásnak éppen ez az iránya tette egyben meghaladottá is az *Egyetlent*.

A *Töredékkel* összehasonlítva látszik, hogy a későbbi „mindent leírás” poétikája még nem tette a pályája elején túlságosan bőbeszédűvé,²⁶ itt még ő válogatja át azt a „törmelékét”, amelyet később már az olvasóra bíz,²⁷ és azt is bátran ki lehet jelenteni, hogy ezt biztos kézzel és ízléssel teszi.

26 A leghírhedtebb Tandori-kritika, Farkas Zsolt cikke épp ennek hiányát kifogásolja a későbbiekben az életművel kapcsolatban: „Ez az, amihez a Tandori-féle írásmód túl kényelmes. Ez az, ami helyett a minden-leírás projektje működik. Szerzőnk hallatlan munkabírása nem terjed ki az irodalmi mű – szerintem – alapfeltételeit jelentő kiemelés és sűrítés, vagy az újragépelés, a letisztázás (tagadhatatlanul kellemetlen műveleteire.” FARKAS Zsolt, *Az író ír. Az olvasó stb...*, 86.

27 Keresztury Tibor méltató írásában használja ezt a kifejezést, ezzel ugyanakkor egyben az életmű egy jelentős részét úgy minősíti, amelyen az olvasónak gyakorlatilag át kell ásnia magát a főművekig. KERESZTURY Tibor, *A hét verse – Tandori Dezső: Londoni Mindenszentek*, https://litera.hu/irodalom/else-kozles/a_het_verse_tandori_dezso_londoni_mindenszentek.html (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).